

Роман Олександрович ГАВРІК

к.ю.н., доцент, професор кафедри, Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1557-0594>

e-mail: gavrik.roman@gmail.com

СПОСОБИ ЗАХИСТУ СІМЕЙНИХ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ ДИТИНИ ПРАВОЗАХИСНИМИ ОРГАНАМИ ТА ОРГАНІЗАЦІЯМИ

У статті досліджено способи захисту сімейних прав та інтересів дитини правозахисними органами та організаціями. Визначено способи захисту сімейних прав та інтересів дитини правозахисними органами та організаціями: сприяння батькам у самозахисті сімейних прав та інтересів дитини; моніторинг стану дотримання сімейних прав та інтересів дитини і сприяння поновленню порушених сімейних прав та інтересів дитини іншими державними органами, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями шляхом направлення обов'язкових до виконання актів реагування; організація переговорів (медіації) між учасниками сімейних відносин з урегулювання спірних питань здійснення батьківських прав та обов'язків; участь в укладенні за результатами медіації угоди, в якій зазначаються узгоджені зобов'язання з поновлення порушених, оспорюваних або невизнаних сімейних прав та інтересів дитини.

Ключові слова: сімейні права та інтереси дитини, способи захисту сімейних прав та інтересів, омбудсмен, правозахисна організація, адвокатура

ВСТУП

Відповідно до ст. 55 Конституції України (КУ) кожен має право звертатися за захистом своїх прав до Уповноваженого Верховної Ради України (ВРУ) з прав людини. Останній здійснює парламентський контроль за дотриманням конституційних прав і свобод людини й громадянина та захист прав кожного на території України і в межах її юрисдикції на постійній основі (зокрема сімейних прав та інтересів, визначених ст.ст. 51 і 52 КУ). Крім нього є й інші правозахисні органи та організації – адвокатура, громадські організації, зокрема які здійснюють сімейну медіацію, які з метою захисту порушених, оспорюваних чи невизнаних сімейних прав та інтересів дитини застосовувати відповідні способи захисту або звертатися до органів, які уповноважені їх застосовувати.

Питання правозахисної діяльності Уповноваженого ВРУ з прав людини, адвокатури, громадських правозахисних організацій стало предметом наукових досліджень таких науковців, як М.М. Алмаш, С.В. Банах, О.М. Биков, Ю.М. Бисага, Д.М. Белов, Ю.М. Грошевий, Л.В. Голяк, Н.Ю. Заворотнюк, К.О. Закоморна, Н.І. Карпачова, О.В. Марцеляк, А.Ю. Олійник, В.Я. Тацій, І.П. Тимошевська, М.В. Цвік, Ю.С. Шемшученко. Водночас нині немає наукових досліджень, присвячених застосуванню способів захисту сімейних прав та інтересів цими органами та організаціями. Зазначена обставина зумовлює актуальність тематики способів захисту сімейних прав та інтересів правозахисними органами та організаціями.

МЕТА статті – розкриття способів захисту сімейних прав та інтересів дитини правозахисними органами та організаціями.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Ця робота базується на працях вітчизняних вчених, чинному законодавстві, судовій практиці, а також на матеріалах періодичних видань. У дослідженні застосовано методи аналізу і синтезу, порівняння та узагальнення, а також низку інших методів.

РЕЗУЛЬТАТИ

Інститут Уповноваженого ВРУ з прав людини (омбудсмена) (далі – Уповноважений) належить до важливих національних правозахисних інститутів, які створюються для контролю над діяльністю органів державної влади з метою дотримання ними прав та свобод людини й громадянина й бере участь в усіх елементах механізму забезпечення прав і свобод людини і громадянина, що здійснюється як за зверненнями осіб, права та законні інтереси яких порушено, так і за власною ініціативою з метою попередження порушень (моніторингу стану виконання законодавства, яке визначає права людини у певній сфері, зокрема й сімейних) [1, с. 192].

Відповідно до ст. 13 Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» (далі – Закон) Уповноважений має такі повноваження в контексті розгляду справи про порушення прав людини за заявою відповідної особи, за результатами здійснення моніторингу або під час розгляду справи відповідним судовим чи іншим юрисдикційним органом:

а) звертатися до державних органів, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ, організацій, безперешкодно відвідувати їх, бути присутнім на засіданнях колегіальних органів, ознайомлюватися з документами цих органів та організацій, вимагати сприяння проведенню перевірок діяльності підконтрольних і підпорядкованих їм підприємств, установ, організацій, виділення спеціалістів для участі у проведенні перевірок, експертиз і надання відповідних висновків;

б) відвідувати без попереднього повідомлення про час і мету відвідування приймальники-розподільники для дітей, загальноосвітні школи та професійні училища соціальної реабілітації, центри медико-соціальної реабілітації дітей, спеціальні виховні установи, будинки дитини, дитячі будинки-інтернати, притулки для дітей, дитячі будинки, інші спеціальні виховні та соціальні заклади для дітей;

в) звертатися до Конституційного Суду України (КСУ) з поданням про відповідність КУ законів України та

інших правових актів ВРУ, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів України, правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, які стосуються прав і свобод людини і громадянина (якщо відповідні права порушені при застосуванні відповідного правового акту);

г) звертатися до суду про захист прав і свобод дитини; брати участь у судовому розгляді справ, провадження в яких відкрито за його позовами (заявами, клопотаннями (поданнями)); вступати у справи, провадження в яких відкрито за позовами (заявами, клопотаннями (поданнями)) інших осіб, на будь-якій стадії їх судового розгляду; ініціювати незалежно від його участі у судовому провадженні перегляд судових рішень [2].

Важливим повноваженням Уповноваженого є направлення ним у відповідні органи акти реагування Уповноваженого у разі виявлення порушень прав і свобод людини і громадянина для вжиття цими органами заходів. Акти реагування спрямовуються на поновлення порушеного, невизнаного або оспорювання сімейного права чи інтересу, однак ними не застосовуються самостійні способи захисту, вони є лише підставою для вжиття відповідних заходів у місячний строк на усунення виявлених порушень прав і свобод людини і громадянина, а у разі подання до КСУ – вирішення питання про відповідність КУ (конституційності) правового акта, який стосується прав і свобод людини і громадянина [2].

Відповідно до ст. 11 Закону Уповноважений має право призначати своїх представників у межах виділених коштів, затверджених ВРУ. Одним з таких представників є представник Уповноваженого з прав дитини, який очолює Управління моніторингу додержання прав дитини та сім'ї, молоді та спорту і забезпечує здійснення парламентського контролю за дотриманням прав людини і громадянина у сфері захисту прав дитини, передусім у формі моніторингу стану дотримання прав людини і громадянина у сфері захисту прав дитини державними органами та органами місцевого самоврядування, громадськими об'єднаннями, підприємствами, установами, організаціями, забезпечення поновлення порушених прав [3], передусім: права на піклування та турботу батьків, права на утримання з боку батьків (аліменти), права на виховання в сім'ї, права на ім'я та можливість знати своїх батьків – тільки за 2022 р. зафіксовано 1237 випадки порушення сімейних прав та інтересів дитини, за якими направлено 1650 актів реагування до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, установ та організацій. В рамках функціонування інформаційно-комунікаційного порталу «Діти війни» відкрито новий простір – Консультаційний центр Уповноваженого ВРУ з прав людини: аналогічні консультаційні центри створені в містах Хмельницький та Львів, де кожному громадянину можна отримати правову допомогу, пов'язану із поверненням дитини або сім'ї з дітьми на підконтрольну Уряду України територію, отримання правостановлюючих документів, встановлення контакту з дитиною, яку вивезено одним з батьків з-за кордону, інших питань захисту порушених прав дитини [4].

Отже, Уповноважений, діючи через свого представника з прав людини і Управління моніторингу додержання прав дитини та сім'ї, молоді та спорту, вправі

звертатися до суду та інших державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій про поновлення порушених, оспорюваних чи невизнаних сімейних прав та інтересів дитини, брати участь у розгляді відповідних питань цими органами. Крім цього, Уповноважений самостійно застосовує такі способи захисту сімейних прав та інтересів дитини як:

а) сприяння батькам у самозахисті сімейних прав та інтересів дитини, що проявляється у наданні правової інформації батькам, необхідної для здійснення самозахисту, розгляді звернень від них та інформування стосовно кращого способу вирішення питання;

б) моніторинг стану додержання сімейних прав та інтересів дитини і сприяння поновленню порушених сімейних прав та інтересів дитини іншими державними органами, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями шляхом направлення обов'язкових до виконання актів реагування.

Інша форма захисту сімейних прав та інтересів дитини – їх захист саме правозахисними громадськими об'єднаннями. Якщо захист сімейних прав та інтересів дитини Уповноваженим входить до змісту юрисдикційної форми захисту, то дії громадських організацій та реалізація ними правозахисних функцій об'єднані поняттям «неюрисдикційні способи захисту». Слід зазначити, що громадські правозахисні організації в цьому контексті постають як надійні партнери у захисті материнства, батьківства та дитинства, сприяють здійсненню державної політики у сфері материнства та дитинства, зокрема у сфері захисту інтересів дітей. Вирішення сімейних спорів через зазначені структури сприяє всебічному вирішенню спірних питань, пов'язаних з порушеним сімейним правом чи невизнаним сімейним інтересом без звернення до суду або остаточно ставить ризик під можливість поновлення порушеного права без звернення до суду із застосуванням неюрисдикційних способів захисту сімейних прав та інтересів [5, с. 203-204]. Способи захисту сімейних прав та інтересів, які за цих умов застосовуються – це передусім організація переговорів між учасниками сімейних відносин з урегулювання спірних питань, зокрема пов'язаних з поновленням порушеного, невизнаного або оспорюваного сімейного права чи інтересу. Відповідні питання охоплюються поняттям «медіація». Остання відповідно до п. 4 ст. 1 Закону України «Про медіацію» є позасудовою добровільною, конфіденційною, структурованою процедурою, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються запобігти виникненню або врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів. Медіацію може бути застосовано з метою запобігання виникненню конфліктів (спорів) у майбутньому або врегулювання будь-яких конфліктів (спорів), зокрема цивільних, сімейних, трудових, господарських, адміністративних, а також у справах про адміністративні правопорушення та у кримінальних провадженнях з метою примирення потерпілого з підозрюваним (обвинуваченим) [6]. Результатом процесу проведення сімейної медіації є укладення сторонами медіації угоди за результатами медіації, в якій зазначаються узгоджені сторонами медіації зобов'язання, способи та строки їх виконання, а також наслідки їх невиконання або неналежного виконання. Зокрема, у разі розірвання шлюбу батьки повинні вирішити, з ким житиме дитина, та визначити місце зустрічі дитини з іншим

з батьків; якщо один з батьків не працює, то в договорі має бути вирішено питання про перспективи виховання та утримання дітей. Загалом досягнення згоди є найкращим способом вирішення питання про здійснення батьківських прав та обов'язків, оскільки свідчить про добрі стосунки між батьками та дає можливість уникнути вирішення більш тривалої та виснажливої процедури захисту сімейних прав дитини у суді. У конкретному разі слід зазначити, що неюрисдикційний спосіб захисту прав сім'ї дитини реалізується у формі самозахисту, якщо батьки самостійно домовилися про питання здійснення своїх батьківських обов'язків [5, с. 205]. Однак у разі, якщо вони уклали угоду саме за результатами звернення до громадської правозахисної організації, то такий спосіб захисту сімейних прав та інтересів навряд чи може вважатися саме самозахистом, в даному аспекті можемо говорити про такий спосіб захисту, як поновлення порушеного, оспорюваного сімейного права чи інтересу, його визнання через фіксацію цього в угоді за результатами медіації. Хоча у Сімейному кодексі України та в Законі України «Про медіацію» не зазначено на правовій природі угоди за результатами медіації, однак у п. 3 ч. 1 ст. 19 Закону України «Про медіацію» сторони медіації зобов'язані виконувати угоду за результатами медіації в порядку і строки, встановлені такою угодою. Угода за результатами медіації має містити наслідки їх невиконання або неналежного виконання угоди (зокрема звернення до суду за захистом порушеного сімейного права чи інтересу) [6; 7].

Крім безпосередньої форми захисту сімейних прав та інтересів дитини правозахисними громадськими організаціями, коли вони самостійно застосовують відповідні способи захисту, може мати місце і опосередкована форма, коли відповідна організація залучається до участі у вирішенні сімейного спору про виховання та утримання дитини як представник, тобто самостійно відповідні способи захисту не застосовує. В цьому контексті слід згадати про адвокатуру як правозахисний інститут.

Серед неурядових правозахисних організацій важливе місце займає адвокатура. Адвокати є професійними захисниками прав людини [8, с. 99]. Згідно зі ст. 1 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» адвокатська діяльність – недержавний самоврядний інститут, що забезпечує здійснення захисту, представництва та надання інших видів правничої допомоги на професійній основі. Адвокатура здійснює правозахисну діяльність у формі: надання правової інформації, консультацій і роз'яснень з правових питань; складення процесуальних та інших документів правового характеру; представництво інтересів фізичних і юридичних осіб у судах під час здійснення цивільного судочинства,

а також в Європейському суді з прав людини [9]. Адвокатура не застосовує самостійно ті чи інші способи захисту сімейних прав та інтересів, однак опосередковано бере участь у захисті сімейних прав та інтересів через надання допомоги батькам у здійсненні самозахисту сімейних прав та інтересів дитини та суду у вирішенні спору, за результатами чого суд застосовує відповідні способи захисту сімейних прав та інтересів.

ВИСНОВКИ

Отже, на підставі проведеного дослідження можемо дійти висновків, що Уповноважений Верховної Ради України з прав людини застосовує такі способи захисту сімейних прав та інтересів дитини, як: сприяння батькам у самозахисті сімейних прав та інтересів дитини, що проявляється у надання правової інформації батькам, необхідної для здійснення самозахисту, розгляді звернень від них та інформування стосовно кращого способу вирішення питання; моніторинг стану додержання сімейних прав та інтересів дитини і сприяння поновленню порушених сімейних прав та інтересів дитини іншими державними органами, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями шляхом направлення обов'язкових до виконання актів реагування. У цьому разі захист сімейних прав та інтересів дитини Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини входить до змісту юрисдикційної форми захисту. Дії громадських організацій та реалізація ними правозахисних функцій об'єднані поняттям «неюрисдикційні способи захисту», громадські правозахисні організації в цьому контексті застосовують такі способи захисту сімейних прав та інтересів дитини, як: організація переговорів (медіації) між учасниками сімейних відносин щодо урегулювання спірних питань, зокрема пов'язаних з поновленням порушеного, невизнаного або оспорюваного сімейного права чи інтересу, поновлення порушеного, оспорюваного сімейного права чи інтересу, його визнання через фіксацію цього в угоді за результатами медіації. Крім безпосередньої форми захисту сімейних прав та інтересів дитини правозахисними органами та громадськими організаціями, коли вони самостійно застосовують відповідні способи захисту, може мати місце і опосередкована, коли відповідний орган чи організація залучається до участі у вирішенні сімейного спору стосовно виховання та утримання дитини як представник, тобто самостійно відповідні способи захисту не застосовує. У такому разі відповідний орган чи організація здійснюють надання допомоги батькам у здійсненні самозахисту сімейних прав та інтересів дитини та суду у вирішенні спору, за результатами чого суд застосовує відповідні способи захисту сімейних прав та інтересів.

Список використаних джерел

1. Банах С.В. Функції омбудсманів у сучасному світі: порівняльно-правове дослідження: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. Маріуполь, 2014. 236 с.
2. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України від 23 грудня 1997 року. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776/97-вр>
3. Представник Уповноваженого з прав дитини. Права дитини. *Секретаріат Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини*. URL: <https://ombudsman.gov.ua/uk/zagalna-informaciya-pd>
4. Діти війни – щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини Дмитра Лубінця. *Секретаріат Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини*. URL: <https://ombudsman.gov.ua/report-2022/dity-viiny>.
5. Vatrás V. Et al. Family rights and child interests: non-jurisdictional approaches in Ukraine and EU legislation. *Lex Humana*.

2024. Vol. 16(1). pp. 194-210. URL: <https://seer.ucp.br/seer/index.php/LexHumana/article/view/2885/3697>

6. Про медіацію: Закон України від 16 листопада 2021 року. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20>

7. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2447-14>

8. Алмаш М.М. Захист прав людини неурядовими правозахисними організаціями. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2015. Випуск 32. Том 1. С. 98-103.

9. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 5 липня 2012 року. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17>

References

1. Banakh S.V. Functions of ombudsmen in the modern world: a comparative legal study: dissertation ... PhD in legal sciences: 12.00.02. Mariupol, 2014. 236 p. (in Ukrainian).

2. On the Human Rights Commissioner of the Verkhovna Rada of Ukraine: Law of Ukraine dated December 23, 1997. *Legislation of Ukraine*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776/97-vr> (in Ukrainian).

3. Representative of the Children's Rights Commissioner. Child rights. *Secretariat of the Commissioner for Human Rights of the Verkhovna Rada of Ukraine*. URL: <https://ombudsman.gov.ua/uk/zagalna-informaciya-pd> (in Ukrainian).

4. Children of war - annual report report of the Commissioner of the Verkhovna Rada of Ukraine for human rights Dmytro Lubinets. *Secretariat of the Commissioner for Human Rights of the Verkhovna Rada of Ukraine*. URL: <https://ombudsman.gov.ua/report-2022/dity-viiny>.

5. Vatrás V. Et al. Family rights and child interests: non-jurisdictional approaches in Ukraine and EU legislation. *Lex Humana*. 2024. Vol. 16(1). pp. 194-210. URL: <https://seer.ucp.br/seer/index.php/LexHumana/article/view/2885/3697>

6. On mediation: Law of Ukraine dated November 16, 2021. *Legislation of Ukraine*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20> (in Ukrainian).

7. Family Code of Ukraine dated January 10, 2002. *Legislation of Ukraine*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2447-14> (in Ukrainian).

8. Almash M.M. Protection of human rights by non-governmental human rights organizations. *Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University. Law series*. 2015. Issue 32. Vol. 1. pp. 98-103. (in Ukrainian).

9. On advocacy and advocacy: Law of Ukraine dated July 5, 2012. *Legislation of Ukraine*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17> (in Ukrainian).

Roman HAVRIK

PhD in Legal Sciences, Associate Professor, Professor of department, Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1557-0594>

e-mail: gavrik.roman@gmail.com

METHODS OF PROTECTION OF FAMILY RIGHTS AND INTERESTS OF THE CHILD BY LAW ENFORCEMENT BODIES AND ORGANIZATIONS

In the paper a study of methods of protection of family rights and interests of the child by human rights bodies and organizations was carried out. On the basis of the conducted scientific research, the author came to the conclusion that the Commissioner for Human Rights of the Verkhovna Rada of Ukraine, acting through his human rights representative and the Office for Monitoring Compliance with the Rights of the Child and Family, Youth and Sports, independently applies the following methods of protecting family rights and the interests of the child as: assisting parents in self-defense of family rights and interests of the child, which is manifested in the provision of legal information to parents necessary for self-defense, consideration of appeals from them and information about the best way to resolve the issue; monitoring the state of compliance with the family rights and interests of the child and promoting the restoration of the violated family rights and interests of the child by other state bodies, local self-government bodies, enterprises, institutions, and organizations by sending mandatory response acts. In this case, the protection of family rights and interests of the child by the Commissioner of the Verkhovna Rada of Ukraine for human rights is included in the content of the jurisdictional form of protection. The actions of public organizations and their implementation of human rights functions are united by the concept of "non-jurisdictional methods of protection", public human rights organizations in this context use such methods of protecting family rights and interests of the child as: organization of negotiations (mediation) between participants in family relations regarding the settlement of disputed issues, in including those related to the renewal of a violated, unrecognized or contested family right or interest, participation in the conclusion by the mediation parties of an agreement based on the results of the mediation, in which the obligations agreed upon by the mediation parties, the methods and terms of their implementation, as well as the consequences of their non-fulfilment or improper implementation.

Keywords: family rights and interests of the child, methods of protection of family rights and interests, ombudsman, human rights organization, advocacy